

SPAHO DŽ. FEHIM

JOŠ NEKOLIKO DOKUMENATA O UŽIČKOM ŠEJHU

Poznato je da je Užice sredinom XVIII stoljeća, zajedno sa svojom okolicom, postalo centar, može se reći, jednog pokreta koji je imao socijalno-ekonomski karakter i koji je počeo sve više da poprima političko obilježje. Na njegovu čelu stajao je užički šejh po imenu Muhamed. On se zalagao za pravilno rješavanje izvjesnih imovinsko-pravnih sporova, borio se protiv slabog položaja siromašnog stanovništva, protiv visokih taksa i poreza, te protiv razvrata i zelenaštva u Užicu, a svoje je učenje zasnivao, kako sam kaže, samo na islamskim principima. Tako je došao u sukob sa lokalnim, kao i sa višim vlastima.

Svoja stanovišta objašnjavao je pismeno, u vidu otvorenih pisma, poslanica, kao odgovor na akcije organa vlasti. Sukob se sve više zaoštavao i počeo da prelazi u otvoreni pokret, jer je šejh stekao i brojne pristalice. To je trajalo nekoliko godina, i, na kraju, završetak tog bunta imao je vrlo tragičan ishod po šejha i njegove najbliže pristalice.

Do sada je objavljeno nekoliko dokumenata o užičkom šejhu. To su tri pisma, koja je šejh upućivao na razne strane, iz kojih se mogu vidjeti prilike u kojima je živio i radio.

U svom prvom pismu¹ od 2. aprila 1748. godine šejh odgovara beogradskom paši na njegovo pismo kojim mu ovaj naređuje da se pokori fermanu na osnovu koga je imao biti protjeran u Bosnu zato što je, navodno, otkazao poslušnost državnoj vlasti, narušavajući red i poredak. On ističe da upućuje svijet na dobro, a odvrća ga od zla samo na osnovu vjerskih propisa i da za takav svoj rad ne smije biti kažnjen. Samog valiju naziva nasilnikom i imputira mu pljačku raje. U ovom pismu pokazuje odlučnost u borbi koju mu u svom pismu nameće beogradske valija.

U drugom pismu,² koje nije datirano, šejh je opisao napad na Užice i svoj bijeg odatle. Vidi se da je taj napad bio veoma žestok, jer su bile spaljene kuće i šejha i njegovih pristalica, a zapaljena

¹ Omer Mušić, *Poslanica šejha Muhameda Užičanina beogradskom valiji Muhamed-paši*, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vlada-

vinom (POF) II, 1951, Sarajevo 1952, str. 185—194.

² Muhamed Hadžijahić, *Hamzevije u svjetlu poslanica užičkog šejha*, POF III—IV, 1952—53, Sarajevo 1953, str. 215—228.

je i medresa. Šejh i njegovi drugovi bili su prisiljeni da se zatvore u jednu džamiju, odakle im je uspjelo da pobjegnu, pošto je jedan od njegovih pristalica poginuo, a dvojica-trojica su bili ozlijeđeni.

Treće pismo³ nosi datum 30. decembar 1749. godine. Uputio ga je šejh svojim prijateljima, kako on kaže, samo radi obavještanja, a ne radi dobivanja materijalne naknade za otete i popaljene stvari. Ovom prilikom on žestoko napada mnoge poroke u Užicu. Beograd naziva »gradom smutnje, stjecištem nasilnika i pokvarenih ljudi«, a svoje protivnike »prljavom bandom satanske stranke«. Na kraju pisma on izražava nadu da će se stanje nekada popraviti.

Pored ove tri poslanice, objavljena su još dva pisma užičkog šejha.⁴ U jednom od tih pisama, koje je šejh uputio bosanskom valiji Hekim-oğlu Ali-paši, on moli valiju da ispravi nepravdu učinjenu nekim udovicama i siročadi u Užicu. Radilo se o sporu za zemlju nekog Ali-spahije Džaferspahića iz sela Godomlja u rogatičkom kraju. Drugo je pismo uputio šejh Isa efendija iz Bruse užičkom šejhu. Iz ovoga se pisma vidi da se šejh već bio počeo miješati u rad vlasti. Isa efendija upućuje šejha da radi na vjerskom uzdizanju naroda, da izbjegava gozbe silnika, zelenaša i pokvarenih ljudi, a da ne bude u neprijateljstvu sa kadijama i valijama.

Sada smo u prilici da objavimo još četiri dokumenta o šejhu Muhamedu iz Užica. To su fermami upućeni beogradskom valiji Halil-paši, bosanskom valiji, užičkom kadiji i valiji u Rumeliji. Svi oni, uglavnom, sadrže u sebi jednu stvar, a to je da se šejh, njegova dva nalazi se u Arhivi Predsjedništva vlade u Istanbulu (Başbakanlik arşivi — BBA) u Mühime defterleri (MÜD) No 154. Ja sam se, međutim, služio fotokopijama tih dokumenata koje su vlasništvo Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (ANU BiH).⁵

1.

Ferman beogradskom muhafizu Halil-paši, beogradskom muli, kadijama kadiluka Užice, Sokol i Požega, naibima i ajanima,

Prva dekada šabana 1162 (17—26. VII 1749).

Original: BBA, MÜD No 154; fotokopija ANU BH, tur. dok. 155.

Beogradskom muhafizu, Šerif Halil-paši, beogradskom muli, kadijama kadiluka Užice, Sokol i Požega, naibima, ajanima i stanovništvu, naređuje se sljedeće:

Ranije su u nekoliko mahova izdavane moje uzvišene zapovijesti o tome da se razbije grupa onih koji nose klicu smutnje, a koji stanuju u Užicu, a to su sinovi, zet i drugi saradnici šejh Muhameda, poznatog šejha Užica, koji od izvjesnog vremena u vidu pobožnosti i pravič-

³ Omer Mušić, *Treća poslanica šejha Muhameda iz Užica*, POF VIII—IX, 1958—9, Sarajevo 1960, str. 193—202.

⁴ Omer Mušić, *Još dva pisma iz korespondencije užičkog šejha Mu-*

hameda, POF XII—XIII, 1962—63, Sarajevo 1965, str. 249—254.

⁵ Ove dokumente je snimio u carigradskom arhivu dr Avdo Sućeska i ustupio mi fotokopije, na čemu se zahvaljujem.

nosti lukavo čini razne vrste nedjela i pravi smutnju i koji se, tražeći pomoć od obrukanih i nevaspitanih koji se uz njega okupljaju, udaljuje od nauke i (pokazuje) tvrdoglavost. Ali, ovo se nije moglo izvršiti.

Na osnovu časne zapovijesti, koja je ovaj put ponovo izdata i upravljena tebi, spomenuti vezire, da se otkloni i uništi zlo i šteta spomenutog odmetnika, određeni su zaimi i timarnici smederevskog sandžaka, koji se nalaze na službama u zgradama beogradske tvrđave, pod zapovjedništvom tvog éehaje Sulejmana — neka mu se poveća čast — te su oni udaljenost od 40 sati tajno prešli i ušli u spomenutu varoš. Kada su za to saznali sljedbenici, na čijem se čelu nalazi spomenuti šejh, svi su pobjegli. Samo šejh, njegova dva sina i zet, pošto su našli zatvorena vrata tvrđave, nisu u nju mogli ući. Zatvorili su se u jednu džamiju u varoši⁶ i počeli se boriti i tući. Konačno, kada je došla noć, on (šejh) je sa svojim sinovima i zetom pobjegao u Bosnu.

Pošto je potrebno osloboditi zemlju i stanovništvo od nevolje, ako se ubuduće pojavi, bilo spomenuti šejh, bilo njegovi sinovi ili zet u navedenoj kasabi i kao i ranije se nastane (u njoj) i usude se praviti smutnju i bunt, što je njihov stari običaj, opomeni sve stanovništvo kadiluka Užice, Sokol i Požega da ih bez odlaganja uhvate i pošalju okovane tebi, spomenuti vezire. Ako bi bilo postupaka suprotnih ovim opomenama i pored toga što se (stanovništvo) međusobno poveže jemstvom, neka se za državnu blagajnu razreže kontribucija od 25.500 groša na stanovnike užičkog kadiluka i po 20.000 groša na stanovnike kadiluka Sokol i Požega. Spomenuti vezir je ovog puta obavijestio moju sretnu Portu da ste vi, beogradski kadija i spomenute kadije i naibi izdali šerijatske hudžete (o tome) i poslali dva hudžeta, tri arza i jedan defter mahala, a sve je to zabilježeno u glavnom računovodstvu. Ako bi se ubuduće pojavili postupci suprotni upozorenjima, neka se obavijeste ajani i stanovništvo spomenutih kadiluka da odmah nametnu spomenutu kontribuciju i da se to konstatuje u sudskim sidžilima.

Pošto je Muhamed, moj bašdefterdar, neka mu se uveća sjaj, poslao ilam da se sa moje sretno Porte napiše carska zapovijest, izdat je ovaj uzvišeni ferman o tome da se postupi na opisani način.

2.

Ferman bosanskom valiji, bosanskom muli i janjičarskom zabitu. Prva dekada šabana 1162 (17—26. VII 1749).

Original: BBA, MÜD No 154; fotokopija ANU BH, tur. dok. 157 i 158.

⁶ Hadžijahić (isto, 218) za ovu džamiju pretpostavlja da je identična sa »šejhovou džamijom«, prozva-

nom tako upravo po užičkom šejhu. Ova je džamija porušena 1862. godine.

Prijevod

Veziru bosanskom valiji, bosanskom muli i janjičarskom zabitu, neka mu se uveća trud, naređuje se sljedeće:

Ohole ličnosti čija su imena Muhamed, poznati šejh Užica, njegova dva sina i zet Salih, koji zavode stanovništvo, prave smetnju u zemlji i pokazuju neposlušnost i nepokornost pretpostavljenim i tako slijede put bunta i tvrdoglavosti, od izvjesnog vremena u Užicu i okolini ne daju mira (uznemiravaju Užice i okolinu). Tamo oni stalno remete red i mir, bune i zavode stanovništvo, a uz to neprestano šire neslogu i podižu bunu. Ranije je moja sretna Porta u nekoliko navrata obavještavana da ovi odmetnici svojim nasiljem i smutnjom prave rascjep, da čine nered u upravi beogradskih muhafiza i narušavaju bezbjednost, pa je traženo da se ovakvi njihovi prestupi likvidiraju. Ali kako spomenutog, koji je njihov vođa, javno zovu šejhom, i pošto se smatralo da je on u stanju primiti savjete, njihovo likvidiranje je odloženo. Pošto se smatralo da će oni ostati pokorni zbog ljubaznih opomena, ili da će pokazati poslušnost zbog oštrih prijetnji i prijekora, njegovi sinovi i zet su najprije bili upozoravani savjetima i opomenama, a onda prijetnjama i prijekorima, jer je postojala nada da će se oni do sada popraviti i pokajati.

Ali, kako je u prirodi spomenutih ukorijenjeno i urođeno da prave presteupe, greške i loša djela, odbili su moje carske savjete koji su se manifestovali. Sasvim je jasno i očito da su se, dan po dan, njihov bunt i njihovi prestupi uvećavali i da su javno iznova činili smutnju i pokazivali nepokornost. Zato je krajnje vrijeme da se oni likvidiraju, pa ih je potrebno uhvatiti i odrediti im kazne i tako spasiti i osigurati zemlju i stanovništvo od zla i njihova lukavstva i od njihove tiranije i napada.

Na osnovu mog uzvišenog fermana koji je ranije izdat o tome pismeno beogradskom veziru, Šerif Halil-paši, neka mu uzvišeni Bog uveća slavu, ovaj je odredio ljude da ga (šejha) uhvate. Ali, pokazana je neposlušnost prema mojoj časnoj zapovijedi, jer se on zatvorio u jednu kamenu džamiju u blizini svoje kuće i bez ustručavanja započeo bitku. Pošto je tukući se jedan dan i jednu noć, pokazao nepokornost, druge noći je pobjegao u brdo koje se nalazi u blizini, a zatim su on, jedan njegov sin i zet prešli bosansku granicu i tamo pobjegli. O tome je ovog puta pisao i obavijestio moju sretnu Portu spomenuti vezir.

A tebi, imenovani vezire, uputio je prepis časne, uvažene zapovijesti, izdane na opisani način o spomenutim odmetnicima i jedan ilam. Pošto ti je objasnio i opisao stanje stvari i obavijestio da spomenuti buntovnik i odmetnik nanosi štetu stanovništvu i zemlji i da se trudi da napravi smutnju i zbog toga što se jasno očituju njihova nedjela, potrebno je očistiti zemlju (od njih). Sada se vidi, na osnovu obavještenja, da su spomenuti ušli u tvoj ejalet i tamo se sklonili, pa se od tebe traži da ih uhvatiš i likvidiraš. Treba poduzeti sve da se izvrše kazne koje su oni zaslužili. O tome je ovog puta, naročito i ponovo izdata i poslana moja časna zapovijest.

Prema tome, zato što mir i red, spokojstvo i sigurnost zemlje i stanovništva zavise od likvidacije spomenutih odmetnika, krajnje je vrijeme da oni budu ubijeni i uklonjeni. Ti si upoznat da se od tebe traži da spomenute uhvatiš i odrediš im kazne, a njihove odsječene glave na moju sretnu Portu pošalješ, pošto se oni sada nalaze u tvom ejaletu. Zato postavi ljude na sve strane da hvataju spomenute odmetnike i da ih traže i noću i danju, javno i tajno. Pretražujući sumnjiva mjesta, treba ih uhvatiti, pa im odrediti zaslužene kazne, a njihove odsječene glave neka se pošalju na moju sretnu Portu. Na taj je način moguće izvršiti obaveze i dužnosti. Treba se paziti, što je moguće više, da se ne postupi suprotno (ovoj naredbi). U tom smislu je napisan uzvišeni ferman.

3.

Prva dekada ša'bāna 1162 (17—26. VII 1749).

Ferman užičkom kadiji, serdaru užičkog kadiluka, zatim agama i alemdarima spomenutog kadiluka, vilajetskim ajanima i uglednim ljudima.

Original: BBA, MÜD No 154; fotokopija ANU BH, tur. dok. 154 i 155.

Prijevod

Kadiji u užičkom kadiluku, serdaru spomenutog kadiluka, agama i alemdarima koji se nalaze u spomenutom kadiluku, vilajetskim ajanima i uglednim ljudima, naređuje se sljedeće:

Proste osobe koje nemaju nikakve veze sa odabranim i rasnim korpusom, a koje su pristalice i pomoćnici buntovnika Muhameda, poznatog šejha Užica, njegova dva sina i zeta mu Saliha, uvlače se na neki način u red janjičara. Da bi se poboljšalo stanje stanovništva i zemlja očistila od odmetnika koji čine smutnju i razbojstva, a čija su imena Arnaut Hasan i brat mu Ahmed, Saltaoğlu Sulejman, Bebe Mustafa, Kujundžija Ibrahim, Salčevi Salih, Tašlidžali Hasan i Malopara Osman iz 50. džemaata, zatim Malo Ismail, Zile Mustafa i Vranjeli Ibrahim iz 39. buljuka, Kotober⁷ Osman iz 8. buljuka, Mum-džija Mustafa iz 14. džemaata i Zejtundži Hasan i brat mu Omer iz 57. buljuka, bilo je potrebno da se kazne. Ali, upravo kada je trebalo da im se odrede zaslužne kazne zbog prestupa, koji su šerijatskim putem utvrđeni protiv njih, tada su spomenuti šejh i navedeni odmetnici pobjegli, pa zato treba sve kuće u kojima oni stanuju srušiti. Zato je naređeno: ako se ubuduće pojavi neki od spomenutih odmetnika, a bude prikrivan da ne bi bio uhvaćen i kazna mu određena, stanovništvo kadiluka će biti vezano kontribucijom od 25.500 groša

⁷ U tekstu stoji ktwbr, pa se može čitati i drugačije.

i red zaveden. Ali se pod tim izgovorom, suprotno šerijatu, ne smije niko uznemiravati ni terorisati. Zbog toga je izdata ova moja časna zapovijest i poslana po.....

Dakle, kad ona stigne, na osnovu te moje zapovijesti koja je izdata, neka se sruše sve kuće buntovnika i pomoćnika šejha Muhameda, njegova dva sina i zeta, koji su pobjegli i nestali, a to su Arnaut Hasan i brat mu Ahmed, Salta-oğlu Sulejman, Bebe Mustafa, Kujundžija Ibrahim, Salčevi Salih, Tašlidžali Hasan i Malopara Osman iz 50. džemaata, zatim Malo Ismail, Zile Mustafa i Vranjeli Ibrahim iz 39. buljuka, Kotober⁷ Osman iz 8. buljuka, Mumdzija Mustafa iz 14. džemaata i Zejtundži Hasan i brat mu Omer iz 57. buljuka.

Ako bi oni ubuduće bili uhvaćeni, neka im se odrede zaslužene kazne. Ako bi neko prikrivao bilo koga od njih kada bi se pojavio u spomenutom kadiluku, neka se na stanovništvo kadiluka propiše kontribucija od 25.500 groša za državnu blagajnu. Pod ovim izgovorom i protivno šerijatu ne smije se niko uznemirivati niti terorisati.

Napisana je ova časna zapovijest da se postupi na opisani način na osnovu ovjerenog pisma janjičarskog age Hasan-age koji je ovaj poslao na Visoku portu.

4.

Ferman rumelijskom valiji.

Prva dekada ramazana 1162 (15—24. VIII 1749).

Original: BBA, MÜD No 154; fotokopija ANU BH, tur. dok. 158.

Prijevod

Rumelijskom valiji se naređuje sljedeće:

Buntovnici Muhamed, poznati šejh Užica, njegova dva sina i zet mu Salih od nekog vremena u Užicu i okolini bune stanovništvo, prave smutnju u zemlji, pokazuju neposlušnost i nepokornost pretpostavljenim i tako slijede put bunta i tvrdoglavosti. Moja je Porta ranije, u nekoliko navrata, obavještavana o tome da oni narušavaju poredak, ruše zemlju, a naročito da slabe vlast beogradskih muhafiza, narušavaju disciplinu i miješaju se u njihovu politiku. Iako se nije odustalo od toga da se traži da se prestane sa napadima, nije primijećen nikakav znak popravka u njihovim postupcima. Kako spomenutog šejha javno zovu šejhom, kao pošena čovjeka i pošto se smatralo da je on u stanju primiti savjete, izdavane su i slate moje časne zapovijesti, najprije u vidu ljubaznosti i podsticanja, a poslije u vidu opomena i prijetnji, koje su sadržavale savjete da se oni vrata na put salaha (popravka), poslušnosti i pokornosti. Iako se nastojalo da se oni poprave, oni nisu primili moje carske savjete pošto im je urođeno da čine nedjela, magije i da donose nesreću. Dan po dan, ovakvo njihovo djelovanje se uvećavalo, a njihov bunt i nedjela su

bili sve očitiji. Kako su se oni trudili i nastojali više nego ranije da zavade stanovništvo i prave smutnju, bilo je krajnje vrijeme da se njih četvorica uhvate i da im se odrede zaslužene kazne. Zato je beogradski muhafiz, moj vezir Šerif Halil paša, neka mu uzvišeni Bog uveća sjaj, na osnovu moje časne zapovijesti koja je tim povodom izdata, odredio ljude da ih uhvate. Ali, pokazana je neposlušnost prema mojoj časnoj zapovijesti. Spomenuti vezir je ranije obavijestio moju Portu da su se oni nakon bitke koja je trajala jedan dan i jednu noć usudili pobjeći u Bosnu. Zato je izdata i poslana moja časna zapovijest, upravljena bosanskom valiji da pronade u bosanskom ejaletu spomenute odmetnike i na svaki način ih uhvati i odredi im zaslužne kazne. Sada spomenuti vezir u svom pismu koji je ovog puta poslao (javlja) da je spomenuti šejh stigao u Sarajevo prije njega. Osim toga što ga niko nije pratio tokom njegova boravka, kada je (šejh) saznao da su nasljednici janjičara, ranije ubijenih na pravdi Boga u Užicu, podnijeli tužbu, odatle je pobjegao. Spomenuti vezir i bosanski kadija javili su da su ih obavijestili oni koji su ga vidjeli na putu, da se uputio prema kasabi Mat⁸ u Rumelijskom ejaletu. Kako je novopazarski kadija još jednim ilamom javio da su zet i sinovi spomenutog šejha otišli iz Novog pazara i uputili se u Rumeliju, na osnovu pisma i spomenute obavijesti (vidi se) da su spomenuti odmetnici ušli u Rumelijski ejalet.

Ti, spomenuti vezire, pošto je Rumelijski ejalet pod tvojom upravom, uhvati spomenute odmetnike na bilo koji način, odredi im kazne, a njihove odsječene glave na moju sretnu Portu pošalji. Tim povodom je izdata i poslana ova moja zapovijest.

S obzirom na to da je poznato da se ovi odmetnici nalaze u tvom ejaletu, a kako si ti upoznat da se od tebe traže njihove odsječene glave, u tome ne smiješ pokazati ni trunke labavosti, nemara, popustljivosti niti slabosti. Treba da postaviš ljude na sve strane da traže ove odmetnike po tvom ejaletu i danju i noću, tajno i javno. Pretražujući sumnjiva mjesta, na bilo koji način treba ih uhvatiti i odrediti im zaslužne kazne. Treba uložiti maksimalan trud da se izvrši obaveza i da se njihove odsječene glave pošalju na moju sretnu Portu. Budite krajnje oprezni da se ne postupi suprotno. U tom smislu je izdat uzvišeni ferman.

*
* * *

Osnovno pitanje na koje ovi fermi daju odgovor jeste kada se dogodio vojni napad na Užice o kojem govori druga šejhova risala, a koji predstavlja prelomni događaj u cijelom ovom toku stvari. Pretpostavka koju iznosi Hadžijahić⁹ da se napad dogodio početkom jula 1748. godine ne može biti ispravna. Naime, kako je ferman upu-

⁸ Mat je bio kadiluk u Albaniji zapadno od debarskog sandžaka. Sastojao se od 32 sela. Graničio je sa istoka debarskim kadilukom, sa sjevera kadilukom Mirdite u skadar-

skom vilajetu, na zapadu kadilucima Akče hisar i Tirana i na jugu sandžakom Elbasan (Š. Sami, Kamusul-alam, sv. VI, str. 4109).

⁹ Isto, 217.

ćen beogradskom muhafizu Halil-paši, koji govori o tome da je napad izvršen i da je šejh pobjegao iz Užica, datiran jula 1749. godine, a uzimajući u obzir vrijeme potrebno za komuniciranje između naših krajeva i Istanbula, može se zaključiti da je napad izvršen najvjerojatnije u kasno proljeće 1749. godine. Osim toga, da se napad odigrao 1748. godine, postavlja se pitanje gdje je šejh onda bio sljedećih godinu i po dana, tj. do kraja 1749. kada je pisao svoju treću risalu. Sigurno je da su vlasti dale šejhu izvjestan rok da se povuče od svog buntovnog rađa, kako je to pretpostavio i Mušić,¹⁰ a to se vidi u fermanima upućenim bosanskom i rumelijskom valiji u kojima se kaže da je šejh najprije upozoravan savjetima i blagim opomenama, a zatim i prijetnjama, jer je postojala nada da će se popraviti, pa je zbog toga, kako se vidi u navedenim fermanima, bila odgođena i šejhova likvidacija. Ali, šejh je ostao uporan, pa su se prijetnje napadom na kraju i obistinile.

Kada su vlasti saznale da je šejh uspio pobjeći iz Užica, odmah su fermanima raspisane potjernice, i to najprije beogradskom muhafizu Halil-paši, što je sasvim logično, jer je njemu pripadao užički kraj. Pošto se znalo da je pobjegao u Bosnu, istovremeno je upućen ferman i bosanskom sandžakbegu. Tek na trećem mjestu je obaviješten i užički kadija, jer se pretpostavljalo da se šejh više neće usuditi vratiti u Užice. Na kraju je poslana obavijest i rumelijskom valiji, jer se vjerovalo da je šejh tamo pobjegao a neki su izjavili da su ga vidjeli kako se uputio u kasabu Mat u Rumelijskom ejaletu.

Jedan od razloga zbog kojih je šejh uspio pobjeći iz Užica je taj što se i nešto vojske stavilo na njegovu stranu. Naime, u fermanima se na nekoliko mjesta kaže »da je pokazana neposlušnost prema uzvišenoj zapovijesti« nakon što je bilo naređeno da se šejh uhvati. Zašto je on odabrao da pobjegne u Bosnu i da dođe u Sarajevo inkognito? Sigurno zato što je tamo imao prijatelje, pa se nadao da će naći nekog načina da se spasi od bosanskog paše. Ali, njegova nadanja se nisu ostvarila, pa je sve vrijeme od odlaska iz Užica do pogibije proveo u bjekstvu. Iz toga proizlazi da je on drugu i treću poslanicu pisao iz nepoznatog mjesta.

Neosporno je da su šejhovo djelovanje i njegov pokret imali utjecaja i u drugim krajevima. Već je u ranijim radovima rečeno da su događaji u Užicu mogli imati utjecaja i na slične buntovne događaje u to vrijeme u Sarajevu¹¹ i u Tuzli.¹² Međutim, šejh je imao pristalica i u drugim krajevima o čemu nam daju podatke ova četiri fermana. Brojne pristalice morao je imati u kadilucima Užice, Sokol i Požega, gdje je bila raspisana kontribucija. Osim toga, ovdje se navode imena nekih šejhovitih pristalica među kojima i Tašlidžali (iz Tašlidže, odnosno Pljevalja) Hasan i Vranjeli (iz Vranja) Ibrahim. Već je spomenuto da je šejh iz Užica pobjegao u Sarajevo baš zato što je tamo imao prijatelje. Ovome ide u prilog, i to što Bašeskija u svom

¹⁰ POF VIII—IX, 194.

¹¹ POF, II, 185.

¹² POF III—IV, 218—219.

»Ljetopisu« spominje da je 1175 (1761) godine u Sarajevu umro neki Ospičević Fišeković, kujundžija, murid užičkog šejha.¹³

Užički šejh Muhamed je kroz svoj rad uočio neke nepravilnosti kod viših slojeva, a naročito kod užičkog muftije i kadije na koje se tužio, kao i kod još nekih ljudi u Beogradu sa muhafizom na čelu, pa se počeo miješati u stvari organa vlasti. Nije, dakle, riječ ni o kakvom heretičkom učenju šejhovom. Kako je on bio vrlo uporan i odvažan, jer je najpogrdnijim uvredama obasipao beogradskog muhafiza, pa čak o tome obavještavao i širu javnost (Beograd, Edirna, Istambul, Meka i Medina), a uz to i povodio svijet za sobom, tragičan kraj za njega i njegov pokret je bio neminovan. Poslije napada na Užice, odakle mu je pošlo za rukom da se izvuče, uspio je još da se održi oko godinu dana koje je proveo u bjekstvu. U tome je uspio zahvaljujući činjenici da se mogao skrivati kod svojih prijatelja. Ali, izgleda već je 1750. godine ubijen u selu Balotići,¹⁴ dva sata udaljenom od Rožaja, odakle mu je tijelo preneseno u Rožaj.

¹³ Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis (1746—1804)*, prevod s turskog, uvod i komentar Mehmed Mujezinović, Sarajevo 1968, str. 69.

¹⁴ POF II, 186.

FERMAN BEOGRADSKOM MUHAFIZU HALIL-PAŠI

بلغراد محافظی وزیر شریف خلیل باشایه و بلغراد منلا سنه و اوزبچه
 و صقول و بوژغنه حق قضالرینگ قضاة و نوابنه و اعیان و اهالی لرینه حکم که
 اوزبچه قصبه سی ساکنلرندن براز مدتدن برو صورت زهد و صلاحده ارتکاب
 انواع مکاره و فساد و یاننه تحزب و افساد ایدن ارازل و اجلانہ اعتصناد ایله
 علم و سائر همدست تعاون اولدبغی خمیر مایه فساد اولنلرک جمعیتلری تفریق
 اولنق باندہ مقدمه بالدفعات لوامر علیهم صادر اولمشیکن انقاد و اجراسی قابل
 اولماخله بودفعه باغی مزبورک دفع و امحای شر و مضرتی ایچون سنکه وزیر
 مشار ایله سن سکا خطا بتکرار شرفریز صدور اولان امر شریف جها مطاع موجبہ
 بلغراد قلعه سی ابنیه سی خدماتنه مأمورگا موجود بولنان سمندرہ سنجانک زما
 و ارباب تیمارینی کتھدک سلیمان زید مجدہ نلک محیثنه تعیین و باغی مزبورک
 اخذ ایچون ارسال و قرق ساعت مقداری مسافہ بی الغار و جھیلہ طی و قطع
 و قصبہ مذکورہ یه دخول صد دندہ شیخ مزبورک باشنده اولان هوادار لری
 کیفیتندہ خبردار اولدقلرندہ جملہ سی فرار ایدوب انحق باغی مرفوم و ایکی
 نفر اولغلری ایله دامادی قلعه قیو سی منسد بولنقدن ناشی درون قلعه یه
 دخول ایدہ میوب واروشده برجامہ تحصن و محاربه و مقاتلہ تھدی و بالاخرہ
 کیچہ وقتندہ بوسنہ جانبنہ اولغلری و دامادی ایله فرار ایدوب شر و شور لرندن
 مہلکت و اھالی ورعیت رھایاب اولخلہ فیما بعد کرک شیخ مزبور و کرک اولغای
 و دامادی ینہ قصبہ مرقومہ یه کلوب کھافی الاول اقامت و عادت دیربنہ لری
 اولان بچی و فسادہ جسارت ایتلک احتماللری اولور ایسہ بلا تا غیر اخذ
 و سنکه وزیر مشار ایله سن طر فکله قید و بند ایله تسلیم ایلمکہ اوزبچه و صقول
 و بوژغنه حق قضالرینگ اهالیلری علی العموم تعهد و بربر لرینه تکفل ایلدکلرندن
 غیر تعهد لرینه خلافہ حرکتلری ظهور ایدر ایسہ جانب میر یچون اوزبچه
 قضا سنک اھالیسی یکر می بش بیلک بشیوز غروش و صقول و بوژغنه حق

قضاالرينك اهايلرى دىي يكر مشربيك غروش ندره قطع اولند قلمين مشعر
سز كه بلغراد قاضيسى مولانا و ذكر اولنان قضاالرك قاضى و نايلبرى مومى
اليهم سز عجب شرعية و يردكلر يكرى وزير مشار اليه بود فعه در سحانه اعلام
و ايكي قطعه عجت و اوج قطعه عرض و بر قطعه اهالى مخلات دفتى ارسال
و جمله سى باش محاسبه به قيد اولنوب فيما بعد تعهد لرينك خلاى ظهور ايد ر
اپسه نذر لرينك در عقب تحصيل اولنه عفى قضاء مزبور لرك اعيان و اهايلرينه
اعلان و اشاعت و محاكمه سجلا ثنه ثبت و قيد اولنوب ايچون ديوان هايوم
طرفدن امر شريفم تحريري با بنده بالفعل باشى دفتر دارم اولان مجدد دام علوه
اعلام ابتملكه وجه مشروح اوزره عمل اوطق با بنده فرمان عاليشان صادر اولمشدر

فى اوائل شى سنه ۱۱۶۳

FERMAN BOSANSKOM VALIJI

بو سنه واليسى وزيره و بو سنه ملا سنه و يگچرى ضابطى زيد مجدديه
حکم که

برمدتن برو اوژيچه و حواليسنده اضلال عباد و افساد بلاد و اولوالايره
عدم اطاعت و انقياد ايله سالک طريقه عفى و عيار اولان اوژيچه شيعى ديملکه
معروف محمد و ايكي اوغللى و دامانى صالح نام خود بين خود نذر کند و حال رنده
اوليوب اولحو اليرک رحمت و نظامتى دائها اضلال و اهايلرينى تحريك و اضلال
برله پيوسته نائره شقاق و شقاوتى اشغال ايدوب غائله تسلط و مفساد لرى
اشقيانک فرجه بو ملرينه و بلغراد محافظلى تشوش امر حکومت و توهينى
مواد حفظ و حراست لرينه باعث اولديغى کره بعد اخرى مقدمه بالذفات در

دولتدار ملوکانه مه اعلام وانها و شرار و تسلط لرینک انطفا سی استرحام
 واستدعا و لشمیدی انجق رئیساری اولان شیخ مزبور ظاهر حالده اهل
 عرض زینده شیخ نامیه موسوم و قبول نهج و پند استعداد و لیاقتی
 منظر و موهوم اولتی حسبیه اعدام و ازاله لری مانده تاخیر و تسویف
 قلوب صورت نوازش و تنبیهده بلکه دائره اطاعت نارجموع و یا خود
 شاید توبیح و تفریعدن خشوع ایدر لر ملاحظه سیه کند و سنک اولاد
 و داماد لرینک گاه صایح و تنبیهات ایله سائقه اختیار لری تشنیق و گاه
 توبیح و تفریح ایله تعیق اولنه رق و قته دک استصلاح و استغفار لری
 مامول اولنور ایدی انجق مزبور لرک مایه فطر تلری خبث و رباد و قبح
 و فضاحت اولنه مفظور و محبوب اولمقدن ناشی ظهور ایدن نهیبعت
 خسروانه می قطعاً اصغالیتمیوب یوما فیوما بغی و حیانت لری مزاد و علنا
 ارتکاب اعدام و ازاله لری رتبه و جوبه رسیده اولمخله در دینک دخی اخذ
 و ترتیب جزای سزار یله بلاد و عباد شر و مگرندن و تغلب و استیلا ایدن
 ثنائیسی و تأمین اولتیق باینده حالاً بلغراد محافظتی وزیرم شریف خلیل
 باشا ارام الله تعالی اجلا له یه خطاباً بوندن اقدام شریف بخش صدور
 اولان فرمان عالی شانم موجب نتیجه وزیر مشار الیه طرف مندن اخذینه ادر لر
 تعیینی اولند قده امر شریفیه عدم اطاعت و خانه سی فربنده بر کار گیر جامه
 تحسن ایله بی محابا جنگه مباشرت و بر کون بر کیجه محاربه و مقاتله ایله
 شر و مفسدت ایلد کندن صکره لیه ثانیه ده اتمه لنده اولان
 کوهستانه فرار و بر نغرا ولی و دامادی مرقوم ایله یوسنه حدودنه دخول
 و فرار ایلد کلرین بود فعه وزیر مشار الیه در سعادتیه تحریر و اشعار و بروج
 معرر اشقیای مرقومه عقلمنده مهابا ث بخش صدور اولان امر شریفیک
 صورتی ایله بلغراد قاضیسی مولانا زیدت فضائله نک بر قطعه اعلام منی

سنگه وزیر مشار الیه سن طرفه تسییر و کیفیتی انهام و تحریر الیدیکر انها
 و اخبار اینمکله مزبور لر طایغی و باغی مهتر عباد و بلاد و ساعی بالفساد اولوب وجود
 خباثت نمودلرندن وری ارضنک تظہیری قصایای متعمه دن اولوب الحاقه هذه
 اعلام و اخبار اولندوغنه کوره اشقیای مرقومه سنک تحت ایاالتکه دخول و انجا
 ایلمری حسبیلہ مزبور لرک اخذ و اعداملری سندن معلوب هما یونم المغلہ مزبور دن
 البته و البته الہ کتوریلوب جزای مایلقلری اجرا اولنسنه تعید تام ایلمک باینده بودنه
 خاصه و مجددا فرمان هما یونم شرفبخشی مهدور اولخین اشبو امر شریفم اصدار و
 ایله ارسال اولنشدراهدی بلاد و عبادک اسایش و نظام و امنیت
 وادامی اشقیای مرقومناک ازاله و اعداملرینه منوط اولمقدن ناشی و اعداملری
 رتبه و حوبه منتهی اولوب و مزبور لر حالا سنک داخل ایاالتکده بولنملری حسبیلہ
 بای حال اخذ و جزالری ترتیبی ایله سر مقطوعلرینک در سعادتہا کلمسین
 سندن خاصه مطلوب هما یونم ایدوکی معلوماک اولدقدہ اشقیای مرقومای
 طرف مکنن طرف طرف ادملر تعیینی ایله لیللا و نهارا سرا و جبارا تفتیش و
 تفحصی و مظنہ اولان محللرہ تفقد و تجسس ایله علی ای حال اخذ و جزای سزای
 ترتیب و سر مقطوعلرین در سعادتہ تسییر ایله ادای و ظایف خدمت و عبودیتہ
 صرف قدرت و خلافندن غایب الغایہ احتراز و معانیت اولنق باینده فرمان
 عالیشان یازیلشد

فی اوائل ش سنه ۱۱۶۲

FERMAN UZIČKOM KADIJI

اوژیجه قاضیینه و قضاء مزبور سردارینه و قضاء مزبوره اولان اعمات
 و علمداران و اعیان و لایث و ایش ارلرینه حکم که
 اوژیجه شیخی دیبلکه معروف شیخ محمد نام مفسد و بدکار و ایکی
 نفر اوغللری و دامادی صالح نام شقاوت پیشه لری عونہ و زیاده هوادارلرین
 جد و نسلندن او جاقدہ علاقہ سی اولمیان اشخاص فرومایہ بر تقریب ایله
 یکیریلک زینہ کیروب مصاد و شقاوتہ تهندی بدن الہنی جماعتک اذنود
 حسن و قرنداش احمد و صالت اوغلی سلیمان و بیہ مصطفی و قیومی ابراہیم
 و صاحبوی صالح و طاشاچی حسن و مالویارہ عثمان و اوتوز طقوز بلوکلک
 مالو اسماعیل و زلیہ مصطفی و ورنلی ابراہیم و سکرنجی بلوکلک کتوبر
 عثمان و اون دورت جماعتک موچی مصطفی و الی بی بلوکلک زینوچی
 حسن و قرنداش عمر نامون اشقیالک تطہیر بلاد و ترفیہ عباد ایچون
 اوزر لرینہ شریعتا بت اولان تہمتلری سببی ایله جزای سزالی ترتیب
 اولنق اوزرہ ایکن بو حلولندہ شیخ مزبور ایله اشقیای مزبورون فرار
 ایلدکلرندن توطن ایلدکلری خانہ لری بالکلیہ ہدم اولنوب فیما بعد
 اشقیای مزبور وندن بر فردی ظہور ایدوب احد و جزای ترتیب اولنقدن کم
 و اخفا اولنور ایسہ اہلی قضایکری بش بیک بشیوز عمر و ش نذر شرعیہ عقد
 اولنوب تنظیم بلاد اولنوب بوہانہ ایله خلاف شرح کیمنیہ و مجیدہ و رمیہ
 اولنماق فرمانم اولغین اشبو امر شریفم اصدار و ایله ارسال اولنشد
 ایسی و وصولندہ صادر اولان امر شریفم موجبہ فرار و غیبت ایکن شیخ
 محمد نام مفسد بدکار و ایکی نفر اوغللری و دامادی صالح نام شقاوت پیشه لری
 و عونہ لری مزبور زینوچی اذنود حسن و قرنداش احمد و صالت اوغلی سلیمان
 و بیہ مصطفی و قیومی ابراہیم و صاحبوی صالح و طاشاچی حسن و مالویارہ عثمان
 و اوتوز طقوز بلوکلک اسماعیل و زلیہ مصطفی و مورانی ابراہیم و سکرنجی بلوکلک

کتور عثمان واون دورت جماعتک مو مچی مصطفی واللی یدی بلوک زیتوچی
 حسن وقرنداش محمد تامون اشقیارک توطی ایلد کتری خانه لری بالکلیه هدم اولوب
 و فیما بعد اله کتور لیور ایسه جزای سزالی ترتیب و قضاء مزبورده بر فردینک
 ظهوری کتم و اخفا اولتور ایسه اهالی قضا دن بی یچون یگر می بش بیله بشیوز
 غروشی ندر عقد اولوب بو بهانه ایله خلاف شرع بر کسنه به رنجیده و رمیده
 ایتدیر لیه دیو بالفعل درگاه محلامه یکچری لری اغاسی الحاج حسن اغا دام علوه نک
 مهر لو مکتوبی موجبجه وجه مشروح اوزره عمل اولنق ایچون یاز منشدر

فی اوائل شس (سنه) ۱۶۳ (۱۱)

FERMAN RUMENLIJSKOM VALIJI

روم ایلی والسنه حکم که

بر ازمه تدن بر او ترجمه و حوالسنده اضلال عباد و افساد بلاد
 و اولو الامر عدم اطاعت و انقیاد ایله سالک طریقه غبی و عناد اولان اوزچه
 شیخی دیبلکه محروف محمد و ابکی نفر او غلوی و دامادی صالح نام مفسورک اولجالی
 نسلط و استیلاری نظام حال اشقیاء و اختلال و خرابی مملکت و رعایایه باعث و
 بادی و تنهه یمن بلعزاد محافلرینک توهین مبنای امر و حکومت و تشویش
 مواد طبیط و ربط و سیاسترینه مودی اولدیغی بوندن اقدام بالدفعات در
 سعادتیه لها و دفع غائله استیلا سنی استدعا اولنقدن خالی اولدیغنه بناء
 هر چند امارت فلاح ناصیه حالرنده مشهور اولوب انجق شیخ مزبور
 ظواهر اهل عرض صورتدره شیخ نامیه موسوم و قبول نصیح و پند استعدادی
 محتمل و موهوم اولنق حبسیله اول امره کندولرین سمت صواب انقیاد و طریق

اطاعت و رشاده سوق و تقریب ایچون نوازشی و ترغیب و بعده تویح و ترهیب
سیا قنده نصح و پندی مشتمل او امر شریعه ای اصدار و ارساله امر اصلاحیه
سعی و الحاح اولنمشیک خبانت جلی و ملعت و شقاوت اصلی لری مقتضای سنجه
نهیعت حسروانه ای امضا ایتمیوب یوما فیوما ما ملخترین مزدا و قصاید بی
و شقاوت لری مستراد و او لکدن زیاده اهزار عباد و افساد بلادده سعی و اجتهاد
ایتلری حسابله اعدام و ازاله لری رتبه و جوبه منطقی اولدیغنه بناء در دینک دخی
اخذ و جزای سزالی ترتیبی باینده صادر اولان امر شریفم موجبجه جلا بلخواد
محافظی وزیرم شریف خلیل باشا ادام الله تعالی اجلاله طرفندن اخذینه ادملر
تعیین اولندده امر شریفمه عدم اطاعت و برکون بر کجه معطر به دن حکمه بوسنه طرفنه
فراه جسارت ایلدیگی وزیرم مشار الیه طرفندن بوندن اقدامجه در سعادت معا آنها
اولنخله اشقیای مرقومه بوسنه ایالتنده نجسسی و علی ای حال اخذ و جزای
سزالی ترتیب اولمق باینده بوسنه و ایسنه خطا با امر شریفم اصدار و ارسال
اولنهدی الحاله هده وزیرم مشار الیهک بودغه وارد اولان تحریر اشدن
شیخ مزبور وزیرم مشار الیهک سرای بوسنه ۹ ورودندن مقدم سرای بوسنه
کلوب چند روز اقامت خلانده کندویه بر فرد متابعت ایلدیکندن نعیری
مقدما او ریچه ده بغیر حق قتل ایلدیگی یکچرک وارنلری دعوی مهدنده اولدغی
محلومی الدقه اندن دخی فرار و روم ایلی ده واقع ما طقسبه سنه طوغر و عزیمت
ایلدیکنی اثنای راهده مشاهده ایدنلر خبر ویردیکنلر وزیرم مشار الیه بوسنه
قاضیسی آنها و شیخ مزبور دامادی و اوغللری ایله یکی بازار دن کچوب روم ایلی
کند لکرنی یکی بازار قاضیسی دخی بر قطعه اعلامیه انبا اینکله تحویر و اخبار
مذکوره کوره اشقیای مرقومه روم ایلی ایالتی دروننه کیروب و سنکه وزیر
مشار الیه سن روم ایلی ایالتی سنک مفر حکومتک اولمق حسابله اشقیای
مرقومه ای علی ای حال اخذ و جزای سزالی ترتیب ایله سر مقلوع لری در سعادت

ارسال ایلمک باینده فرمان هایونم صهار او لمغین مخمومها اشبوام شریفیم
 اصدار و ایله ارسال اولمشدر اشقیای مرقومه حوزه ایلیکده
 اولدقاری معلوم و محقق اولق حسینیه سر مقطوع علی سندن مطلوب معلوم
 ایدیکی معلومک اولدقده بو خصوصه مقدار ذره رخاوت و قههور و اغماض
 و فتوره جواز کوسترمیوب طرفکدن طرف طرف ادملر تعیینی ایله اشقیای
 مرقومه بی حوزه ایالتکده لیل و نهارا سرا و چهارا تفتیش و تفضی و مظنه
 اولان معللره تفقد و نجسی اولنارق علی ای حل اخذ و جرای سزایی ترتیب
 اجرا و سر مقطوع علی در سعادتیه تسیر و اسرا ایله ادای وظایف صدمه
 سعی اولنه و خلافتدن بغایت احتراز و اتقا ایلمک باینده فرمان عالیشان
 صهار اولمشدر

فی اوائل ن سنه ۱۱۶۲

Summary

A FEW MORE DOCUMENTS ON ŠAIH OF UŽICE

The present article deals with several, so far unknown documents on Šaiḥ Muhammed of Užice. A short survey of previous documents that mention the Šaiḥ of Užice and his movement, published by O. Mušić and M. Hadžijahić, is given in the first part of the article and they are three *risale* which the Šaiḥ sent to different parts of the country and in which he explained his teachings and opinions. Here, however, four *fermans* from 1749 are published which are actually the warrants of arrest for Šaiḥ Muhammed and his followers. The *fermans* were addressed to the *muhafiz* of Belgrade, *kadi* of Užice, and the *Walis* of Bosnia nad Rumelia, since the Šaiḥ fled first from Užice to Sarajevo, and then from there to the small town of Mat in Rumelia. The question when the military attack on Užice took place, which was the crucial event in the whole series of events in connection with the movement of the Šaiḥ of Užice is likewise answered. Most probably the attack took place in late spring of 1747. Along with that, on the basis of those *fermans*, the influence of the Šaiḥ's movement on the similar movements elsewhere is discussed.